

Галина-Марија Н. Мићић¹
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет

У КАНОНУ И ИЗВАН ЊЕГА: ЉЕРМОНТОВ И ВРУБЕЉ

Апстракт: У овом раду бавићемо се делима Михаила Александровича Врубља инспирираним стваралаштвом Михаила Јурјевича Љермонтова и његовим погледом на теме анђела и демона, вечне теме како у руској, тако и у светској књижевности. Пратићемо на какав је одјек наишао рад ових стваралаца у њиховом окружењу, као и колико се он уклапао у религијске, али и каноне тадашње уметности.

Кључне речи: *демон, анђео, Љермонтов, Врубељ, сликарство, канонско, хришћанство.*

1. Увод

Већина монотеистичких светских религија, народна веровања и легенде многих народа (укључујући Старе Словене, о којима ће у овом раду бити речи) говоре о постојању *добрих* или *чистих* сила и, насупрот њима – *лоших* или *нечистих*. Када говоримо о чистим силама (посебно у словенској, а после и руској култури), онда се углавном говори о анђелима, док су демони, са друге стране, нечисте силе које се у литератури могу пронаћи још и као бесови или злодуси. Иако демони у неким другим културама (као што је античка Грчка) не морају да буду тумачени искључиво као зли, у словенским културама, још од памтивека, они се доживљавају као бића која чине зло људима, која их кушају и нападају. Уколико узмемо за пример Старе Словене и њихову митологију, примећујемо да су анђели „сви веома слични, имају крила и увек су изузетно лепа јер њихова физичка лепота оличава њихову душевну чистоту (...) Умилног су гласа, вечно млади и невидљиви обичним људима и грешницима” (Гајић

2018: 130). Такође, за анђеле се каже да „их има колико и људи, јер сваки чува 'свог' човека” (Isto).

С друге стране, о демонима (бесовима) наводи се, између осталог, следеће: „Бесови, бијесови или бијеси, понегде и јади ('какви те јади море'), ако сумирамо, некакви су мрачни духови који 'кидишу' на људе; они улазе у тело човека и обузимају га изнутра. Тиме стичу власт над човеком наводећи га на блуд, лаж, пороке, безумно понашање, једном речју, на све лоше ствари које га раздиру изнутра, све док не буду истерани” (Isto). На основу реченог, јасна је представа која се стиче о једним и другим бићима.

Оваква слика остаје у словенским народима и након примања хришћанства. То се јасно види на примеру средњовековне књижевности и уметности уопште. Бројни су књижевни извори у руском средњем веку који говоре о демонима и њиховим кушањима (*Прича о Никити Затворнику, Искушења пророка Авакума, Житије Исакија Печерског* и друга). По правилу, што је особа више света, већа су искушења и напади на њу: „У житијима светаца и патерицима – зборницима поучних прича о животу подвижника и монаха, демони најчешће у искушење доводе људе од највише вере и врлине”.² На фрескама и иконама у средњовековним манастирима примећујемо праћење канонског текста – анђели су светли, бели, лепо, неретко представљени са мачем којим убијају духовне непријатеље. Демони су, са друге стране, много ређе приказивани, углавном на фрескама страшног суда.

Иако током читаве историје стварања канонске културе паралелно са њом постају и опстају неканонска дела, веће уметничко интересовање за овакве појаве јавља се с појавом романтизма: у осамнаестом (на западу), односно деветнаестом веку у Русији. Појава романтизма и на западу и у Русији представљала је „визуелну, литерарну и духовну револуцију. Речи, слике, као и музика изражавају посебна стања људских осећања и мисли, (...) афирмише се свест о спонтаној и слободној природи и вредновању осећања и страсти” (Prete 2003: 174).

Романтизам се посебно интересује за онострано, фантастично, чудесно. Склоност ка хиперболизацији, карактеристична за овај период, доводи до „идеализације добра и љубави са једне стране, с друге пак стране наглашавања зла, коби, удеса” (Rečnik književnih termina 1985: 679).

² Д. Ајдачић, *Демони у словенским књижевностима. Књижевноисторијска типологија на примеру источнословенских и јужнословенских књижевности*, <http://www.rastko.rs/rastko/delo/10048>, веб-сајт посећен 1. 10. 2020.

За романтизам је карактеристично и окретање сопственој народној традицији и тражење унутар ње бића која су натприродна, зла и чудесна. Управо се у овом периоду у уметности појављују вампири, русалке, Баба Јага, зли дуси. Наравно да ова представа већ на први поглед излази из канонског и духовног, а како романтизам напредује и развија се, појачава се интересовање за ове појаве, долази до интернационалне размене мотива и они се већ увелико разликују од религијских представа.

Будући да је реч о вечној и незаобилазној теми, анђелима и демонима бавили су се многи руски уметници, на пример Пушкин (*Анђео, Демон, Зли дуси*), Некрасов (*Анђео смрти*), Мајков (*Анђео и демон*) и други. Они чије су стваралаштво на неки начин обележиле ове теме – песник Љермонтов и сликар Врубел – биће предмет нашег истраживања.

Довођење у везу једног песника и једног сликара оправдава став који износи Етјен Сурио у свом делу *Однос међу уметностима* да су „етничке, културне и временске разлике у пластичним уметностима или музици релативно веома мале” (Surio 1958: 16), као и дефиницијом упоредне естетике коју наводи: „Упоредном естетиком називамо овде ону дисциплину чија је основа употређивање уметничких дела, као и поступака разних уметности (као што су сликарство, цртање, вајарство, архитектура, песништво, плес, музика, итд.)” (Surio 1958: 11). Уколико у обзир узмемо и то да је стваралаштво Љермонтова било директна инспирација делима Врубела, оправданост повезивања њихових имена само добија на значају.

2. Демон Љермонтова

Један од песника који се током читавог живота бавио темом и филозофијом демона био је Михаил Јурјевич Љермонтов. Још од своје младости био је изопштеник, другачији и несхваћен од света. Већ као дечак пише песму *Мој демон*, а са петнаест година почиње да пише и поему *Демон*, која ће имати вероватно највише верзија од свих његових дела – осам. Такође, Љермонтов се и у песми *Анђео*, поемама *Анђео смрти* и *Азраил*, па чак и свом роману *Јунак нашег доба*, директно или индиректно бави овом темом.

Очигледно је да су дела његових претходника и узора Бајрона (*Каин, Небо и земља*), а затим и Пушкина (*Анђео, Демон*) оставила дубок утисак на њега и дала му повод за размишљање које ће трајати током читавог његовог кратког живота. Може се рећи да су његови текстови или инспирисани делима ове двојице песника или да полемишу са њима. Оно што се примећује већ на самом

почетку поеме која ће бити у центру наше истраживачке пажње јесте да Љермонтов преосмишљава идеју демона. Као што смо већ нагласили, он је досад увек био представљан као зао, страشان дух који напада духовни простор људи. Код Љермонтова он је „Тужни демон, дух изгнања” (1863: 60). При томе се у свакој од верзија поеме могао мењати стих, стил, место одвијања поеме, али не и почетак – свака је почињала управо овако.

Љермонтов доноси оригиналан поглед на јунака који је до тренутка када он пише о њему био већ много пута описан, како у текстовима који улазе у црквени и народни канон, тако и у различитим књижевним и делима осталих врста уметности. Зашто нам је онда Љермонтовљев *Демон* толико интересантан? Управо зато што аутор већ добро познату библијску причу о палом анђелу, бунтовнику и отпаднику од Бога доноси у новом руху. Његов демон јесте романтичарски јунак, бунтован, усамљен, горд и страдалник, личи на Бајронове јунаке (Луцифера из *Каина*), али он овде није само бунтовник против Бога и против света већ је и у борби са самим собом. И управо на овој борби и јесте акценат поеме. Јер демон није само свевласти дух, моћан и горд. Он у исто време има и људске особине, он је усамљеник испуњен презиром и дубоко тужан. Сећајући се времена када је волео и веровао, он, што се види у наставку поеме и сусрету са Тамаром, жуди за љубављу и спреман је да ради ње све одбаци. Међутим, љубав за њега није могућа, аутор му ускраћује то право и он остаје горд и сам, као и на почетку поеме:

„А поражен демон куне / Безумије празне маште / Преварене жеље таште /
И он оста надут, киван / У каљуги свога јада / Као и досад, сам на свету – /
Без љубави и без нада” (Ljermontov 1863: 60).

Круг се затвара, остављајући га у још трагичнијем стању него на почетку. У томе је трагедија овог дела, у којем можемо да посматрамо све философске, идејне, моралне тражње Љермонтова и његов поглед на свет. Овакав лик јесте лик у коме препознајемо многе црте самог аутора, али и са којим можемо да се поистоветимо, да са њиме саосећамо и да га разумемо. И то је оно заиста ново што је Љермонтов унео у књижевност када се говори о теми која му је обележила живот – након њега на демона не гледамо искључиво као на отелотворење зла, већ као на изопштеника и усамљеника, гордог, злог, али и тужног и усамљеног. Љермонтов овом лику даје вишедимензионалност и дубину и тиме ствара нови канон, који ће након њега пратити многи уметници.

Да је лик демона близак Љермонтову и његовим погледима на реалност, увидели су многи критичари. Висарион Бјелински, један од најцењенијих

критичара у историји руске књижевности, пише да „у поезији Љермонтова истичу се црте као што су презирање патријархалности, мистике и ауторитета”. Љермонтов је, по мишљењу Бјелинског, „испуњен духом одрицања, његов патос је ’гордо непријатељство против неба’” (Geršenzon, loc. 254). Гершензон такође наводи како „Бјелински пише да он проживљава исто расположење које изражава Љермонтов у песми ’И пусто и тужно’ и поеми ’Демон’” (Isto). „То што је осећао Бјелински, било је типично расположење напредних људи тог времена” (Isto). Међутим, како је време пролазило и епохе и књижевне идеје се мењале, мењала се и критика према Љермонтову и његовом стваралаштву.

Тако се у епохи симболизма, са преласка из деветнаестог у двадесети век, појављује потпуно другачије разумевање за стваралаштво Љермонтова. Док је његов савременик осећао да он у својим делима изражава осећања великог дела савремене интелигенције, у деценијама које следе и при поново пробуђеном религијском духу ова осећања се мењају. Тако велики философ и критичар Владимир Соловјов „у поезији Љермонтова види борбу религиозног осећаја са демонизмом. Као основну особеност Љермонтовљеве генијалности он види ’страшну напрегнутост и усредсређеност мисли на себе, на своје ја, страшну снагу личног осећаја’. Соловјов у оцени поезије Љермонтова долази до закључка да се ’Љермонтов није бавио ни светском, историјском судбином своје отаџбине, ни судбином својих ближњих, већ једино и само својом сопственом судбином’” (Isto). Соловјов, као мистичан и религиозан песник, мора да има такав став о бунтовном, гордом и неспокојном песнику, као и његовом лику, а оваква осећања исказују и његови савременици, попут Мерешковског.

3. Демон Врубља

Након Љермонтова, многи уметници тражили су начин да створе своје верзије ликова анђела и демона. Неки од њих били су управо инспирисани делима овог песника, посебно сликари, који су немали број пута илустровали сцене из Љермонтовљевих дела. Међу њима су Григориј Гагарин, Константин Маковски, Иван Шишкин, Иван Ајвазовски и други. Један од оних који је инспирацију за своја дела нашао у делима Љермонтова био је и Михаил Зичи. Он је током осамдесетих година деветнаестог века насликао неколико слика на тему Тамаре и демона. Његове слике су у правом смислу те речи биле романтичарски портрети. Атмосфера која влада на сликама, ликови, окружење, чак и крила демона, заиста су романтичарски. Међутим, Зичијева Тамара више подсећа на италијанску или неку другу европску девојку него на принцезу

Истока. Зичијев демон је млада, атлетски грађена фигура са крилима, али ту се свака сличност са Љермонтовљевим демоном завршава. Рекли бисмо да је суштински недостатак Зичијевих слика у неразумевању Тамаре, и још већем неразумевању демона којег је Љермонтов описао. Његовим сликама недостаје философска дубина Љермонтовљевих ликова, њихова страст, патња и недоумице. Од младог, тужног демона, који је „сејао семе злости / без забаве, без радости” (Ljermontov 1863: 6), до побеђеног демона, који „...куне / Безумије празне маште” (Ljermontov 1863: 60) и оста „Као и досад, сам на свету – / без љубави и без нада” (Isto), нема разлике, све је то код Зичија исти демон. Због тога његова дела не могу да се тумаче као најуспешнија илустрација Љермонтовљевих ликова.

Други, заправо најважнији, следбеник Љермонтовљевих идеја када су ликови анђела и демона у питању јесте Михаил Александрович Врубел. Још као веома млад уметник, Врубел се заинтересовао управо за ове теме и ликове. Током година које је провео на Академији уметности (1880–1884), код њега се појавило интересовање за Љермонтова и његова дела. Након Академије, Врубел одлази у Кијев, где је радио на осликавању Цркве Светог Кирила, а након тога и у Италију, да проучава византијску и уметност ране ренесансе. Овде је имао прилику да се упозна са различитим приказима анђела. У његовом *венецијанском албуму* постоји скица анђела који није имао крила као анђели на иконама, већ као птица – хоризонтална, са превојем. Наиме, анђеоло има иста крила која ће се годинама касније појавити на слици *Демон који лети*. Управо ова сличност између ликова анђела и демона у Врубелјевим делима јесте нешто што посебно привлачи пажњу и што се неретко провлачи кроз његова дела. Поред анђела, Врубел у овом периоду ствара и слику пророка. Наиме, током осликавања Цркве Светог Кирила Врубел слика фреску пророка Мојсија. Његов Мојсије, за разлику од канонски насликаног седог старца, младић је смеђе коврцаве косе, без браде, са крупним очима и лицем пуним бриге и туге. Неколико истраживача и биографа Врубелја долази до закључка да је *Пророк Мојсије* заправо претеча *Демона*.

Као и Љермонтов пре њега, Врубел је потпуно изашао из црквеног канона и отворио пут новом, сасвим другачијем, са другачијим схватањем појединих ликова до тада представљаних као дијаметрално супротни, како физички, тако и карактерно. Врубел у својим делима показује да заправо сваки од ових ликова личи један на другог и да се њихове особине преплићу и пресликавају са једног на другог.

Ово је посебно видљиво у сликама што их је Михаил Александрович насликао за илустрована сабрана дела Љермонтова, која је поводом педесетогодишњице од смрти песника (1891) издао Иван Кушњеров.

Једна од најупечатљивијих слика из овог издања јесте она на којој се анђеоло и демон боре за Тамарину душу. Ово је једна од илустрација где се види да Врубел потпуно одступа од свих канона у сликању анђела (сетимо се да му то није први пут). Већ на први поглед уочљиво је да је он брат демона: исте црте лица, иста коса, чак и слична крила. Разликује их то што је анђеоло сав саткан од прозирних, бледих, ваздушастих тонова. Он није биће са овога света, он је биће неба. Његова крила као да сијају, она су прозачна попут крила лептира, док су крила демона птичја – велика и перната, земаљска.

Како је време пролазило, Врубел је постајао све опседнутији овом темом. Његових демона бивало је све више, сваки од њих био је мрачнији, моћнији, злоћуднији и отуђенији од оног претходног, да би на крају створио *Обореног демона*, који је требало да прикаже „много тога моћног, чак узвишеног у човеку, што људи сматрају да морају да одбаце због хришћанских толстојевских идеја”, како наводи Сергеј Дурилин (1948: 590).

Међутим, уколико се вратимо на почетак Врубеловог стваралаштва, приметимо слику по којој је и постао познат. Ова слика заправо представља излазак из канона посматрања демона као искључиво злог бића, чија је једина сврха да искушава човека и науди му. Врубел је још од ране младости био одушевљен мозаицима и народним стваралаштвом, које је, попут мозаика, богато детаљима. Управо мозаичност и постаје једна од главних одлика његовог рада. Опчињеност детаљима, игра бојама и нијансама, слика која изгледа као да је сачињена од драгог камења, све ово присутно је на његовој вероватно најпознатијој слици *Демон који седи*. Фигура младог демона изражава загонетну бригу. Његове руке су прекрштене преко колена. Оне, иако имају људски облик, својом величином и снагом откривају да није реч о обичним рукама младог човека, већ полуземаљског титана. Његово лице је привлачно и лепо, задубљено у размишљање, преплављено тугом и бригом. Он не припада свету у ком се налази, зато је усамљен. Усамљен је јер је другачији, јер ни у свету око себе, а ни у себи самом, не проналази утеху и разумевање. На њему нема видљиве злобе, насладе, али нема ни среће и испуњености. Он умногоме личи на Љермонтовљевог демона:

„Ово није нечастиви / Што паклену носи моћ – / Није мрак – а није светлост, / Није дан – а није ноћ” (Ljermontov 1863: 24).

У овом демону има највише човечанског од свих који ће касније настати. Он још увек нема крила, лице му је испуњено људским особинама, без мржње и беса. Сам Врубељ у својим писмима пише да је демон дух који обједињује у себи и мушки и женски облик, дух не толико злобан колико напаћен и тужан, али ипак величанствен. Све то можемо видети на слици *Демон који седи*. И док смо већ говорили о изласку из канона када су у питању ликови анђела и пророка, ова слика је прави пример стварања новог канона када је реч о лику демона. На неким каснијим сликама ће се видети злоба, господски, моћан дух, гордост и друге особине које би се иначе могле приписати овом лику, али ова слика то заиста не поседује. Она представља нешто са чиме свако може да се поистовети и да га разуме. Због тога што је истовремено иноваторска и у погледу технике и у погледу обраде теме, ово је једна од ретких Врубељевих слика која је добила позитивне критике. И они који су слику видели током 1890-их и они који су је видели касније на њој већ примећују демона, и то импресивног, али за Врубеља он је само носилац демонског, али не и демон сам. Он за њега још увек није његов „заветни демон”. Ово незадовољство и тежња ка стварању управо тог „заветног демона” пратиће Врубеља током читавог његовог века, до коначног стварања *Обореног демона*.

4. Закључак

Посматрано из данашње перспективе, Врубељеве слике нису толико шокантне и контроверзне, али у тренутку када су биле стваране, посебно оне које су настале за потребе сабраних дела Љермонтова, биле су доживљене као страшне или чак смешне. Да није било залагања Петра Кончаловског, уредника овог издања, многе од њих не би ни угледале светлост дана. Савременици нису схватали уметност Врубеља или у његовим делима уопште нису видели уметност.

У тренуцима када реализам као сликарски правац још увек преовладава у Русији, Врубељева дела називана су декадентним. Касније, она ће бити проглашена за прве кораке у стварању нових уметничких праваца као што су кубизам, надреализам и конструктивизам. Ипак, Врубељ се није много обазирао на критике. Он сам уметност свог времена није доживљавао као уметност, тако да је то што га публика и критика нису схватали заправо било обострано – ни он њих није схватао, нити је претерано марио за њихово мишљење.

Са друге стране, илустрације Врубеља одушевиле су младе генерације уметника као што су Александар Головин или Борис Пастернак. Чак је и кружок

Саве Мамонтова (једног од водећих мецена тог доба) са узбуђењем пратио његов рад и интересовао се за његове илустрације. Сви су они у Врубелу видели весника новог доба.

Дефинитивно је да ни Врубел, као ни Љермонтов пре њега – својим радима, пре свега преосмишљавањем ликова анђела и демона – нису остављали људе равнодушним. Како је време одмицало, вредност њихове уметности расла је и све већи број људи схватао је Врубелa и занимао се за његово стваралаштво, за његову технику и теме. Двадесети век ће постати век експеримената и новог схватања уметности и онога шта она треба да представља. За многе младе уметнике управо ће имена Љермонтова и Врубелa бити путокази за излазак из онога што се до тада сматрало утврђеним и канонским и за откривање нових путева и стварање властитих културних канона.

Извори

1. Љермонтов, Михаил Јурјевич, *Демон*, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=4037&m=2#page/2/mode/2up>, веб-сајт посећен 1. 10. 2020.
2. Љермонтов, Михаил Юрьевич (2015), *Поэмы*, Азбука-Агтикус, Санкт-Петербург.

Литература

1. Ајдачић, Дејан, *Демони у словенским књижевностима. Књижевноисторијска типологија на примеру источнословенских и јужнословенских књижевности*, <http://www.rastko.rs/gastko/delo/10048>, веб-сајт посећен 2. 10. 2020.
2. Гајић, Ненад (2018), *Словенска митологија*, Београд: Лагуна.
3. Гершензон, Михаил Осипович, *Љермонтов в русской критике*, A publicdomainbook, loc. 254.
4. Губченко, Ирина, *Художник новой Эпохи. О Михаиле Александровиче Врубеле*, статья, <http://www.bez-granic.ru/index.php/2013-08-04-13-26-15/lichnostivistorii/621-vrubel.html>, веб-сајт посећен 2. 10. 2020.
5. Дурылин, Сергей Николаевич (1948), *Врубел и Љермонтов*, статья, Литературное наследство, Москва, АН СССР.
6. Љермонтов, Михаил Ю. (2003), *М. Ю. Љермонтов в иллюстрациях Михаила Врубеля. Стихи, Поэма „Демон“, „Герой нашего времени“*, Москва: Фортуна лимитед (Книжная коллекция).
7. Прете, Марија Карла (2003), *Историја уметности*, Нови Сад: Прометеј.
8. *Речник књижевних термина* (1986), Београд: Нолит.

9. Суздалев, Петр Кириллович (1984), *Врубел. Личност. Мирозрение. Метод*, Москва: Изобразительное искусство.
10. Сурио, Етјен (1958), *Однос међу уметностима*, Сарајево: Свјетлост.
11. Яновский, Борис Карлович (1910), *Воспоминания о Врубеле*, Киев: Искусство и печатное дело.
12. Яремич, Степан Петрович (1911), *Михаил Александрович Врубел. Жизнь и творчество*, изд. И. Кнебель.

Galina-Marija Mičić
University of Banja Luka
Faculty of Philology

IN LINE WITH THE CANON AND AGAINST THE GRAIN: LERMONTOV AND VRUBEL

Summary

This paper deals with the works of Mikhail Aleksandrovich Vrubel inspired by the oeuvre of Mikhail Yuryevich Lermontov and his view of the themes of Angel and Demon, eternal ones both in the Russian and world literature. The author records the reception of their respective works in their environment, as well as the extent to which they fit the then religious and artistic canons.

► **Key words:** demon, angel, Lermontov, Vrubel, art of painting, canonical, Christianity.

Primary Sources

1. Ljermontov, Mihail Jurjevič, *Demon*, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&cid=4037&m=2#page/62/mode/2up>
2. Lermontov, Mikhail Iūr'evich (2015), *Poëmy*, Azbuka-Attikus, Sankt-Peterburg.

References

1. Ajdačić, Dejan, *Demoni u slovenskim književnostima. Književnoistorijska tipologija na primeru istočnoslovenskih i južnoslovenskih književnosti*, <http://www.rastko.rs/rastko/delo/10048>
2. Durylin, Sergeĭ Nikolaevich (1948), *Vrubel' i Lermontov*, stat'ia, Literaturnoe nasledstvo, Moskva, AN SSSR.
3. Gajić, Nenad (2018), *Slovenska mitologija*, Beograd: Laguna.

4. Gershenzon, Mikhail Osipovich, *Lermontov v ruskoj kritike*, A publicdomainbook, loc. 254.
5. Gubchenko, Irina, *Khudozhnik novoi Épokhi. O Mikhaile Aleksandroviche Vrubele*, stat'ia, <http://www.bez-granic.ru/index.php/2013-08-04-13-26-15/lichnostivistorii/621-vrubel.html>
6. Iánovskiĭ, Boris Karlovich (1910), *Vospominaniâ o Vrubele*, Kiev: Iskusstvo i pechatnoe delo.
7. Iâremich, Stepan Petrovich (1911), *Mikhail Aleksandrovich Vrubeľ. Zhizn' i tvorchestvo*, izd. I. Knebelâ, 1911.
8. Lermontov Mikhail Iúryevich (2003), *M. Iŭ. Lermontov v illiŭstratsiâkh Mikhaila Vrubeľiâ, Stikhi, Poëma „Demon“, „Geroĭ nashego vremeni“*, Moskva: Fortuna limited (book collection).
9. Prete, Marija Karla (2003), *Istorija umetnosti*, Novi Sad: Prometej.
10. *Rečnik književnih termina* (1986), Beograd: Nolit.
11. Surio, Etjen (1958), *Odnos meĊu umetnostima*, Sarajevo: Svjetlost.
12. Suzdalev, Petr Kirillovich (1984), *Vrubeľ. Lichnost'. Mirovoztrenie. Metod*, Moskva: Izobrazitel'noe iskusstvo.

Преузето: 1. 11. 2020.
Корекције: 12. 12. 2020.
Прихваћено: 14. 12. 2020.